

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การศึกษาเจดีย์ในจังหวัดลำพูน
ชื่อนักศึกษา	นางสาว สุวิภา พงษ์ปวน
สาขาวิชา	ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม
ภาควิชา	ศิลปสถาปัตยกรรม
ปีการศึกษา	2541

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาพัฒนาการด้านรูปแบบของเจดีย์ในจังหวัดลำพูน จำนวน 123 องค์ โดยแบ่งเป็นเจดีย์ทรงกลม จำนวน 75 องค์ เจดีย์ทรงปราสาทจำนวน 35 องค์ และเจดีย์แบบพม่า จำนวน 13 องค์ เจดีย์มีอายุตั้งแต่สมัยแคว้นทริภุญไชย ถึงปัจจุบัน การศึกษาพบว่าการพัฒนาด้านรูปแบบของเจดีย์มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดลำพูน ทั้งด้านการปกครอง ศาสนา สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งแบ่งได้ 3 ช่วงสำคัญ และในแต่ละช่วงมีจำนวนเจดีย์ที่สร้าง หรือบูรณะโดยการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ ดังนี้

1. สมัยแคว้นทริภุญไชย (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 13 ถึง พ.ศ.1835) พบเจดีย์แบบทริภุญไชย จำนวน 4 องค์ ซึ่งมีอายุประมาณช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 19
2. สมัยดินแดนล้านนา (พ.ศ.1835-2427) พบว่ามีเจดีย์ที่มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-21 จำนวน 4 องค์ และเจดีย์ที่มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 จำนวน 4 องค์
3. สมัยการรวมเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรไทย (พ.ศ.2427-ปัจจุบัน) พบเจดีย์จำนวน 111 องค์ ซึ่งสร้างขึ้นตั้งแต่ พ.ศ.2440 ถึงปัจจุบัน

จากการศึกษาพบว่าเจดีย์ที่มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17-21 ซึ่งเหลืออยู่จำนวนน้อย เป็นกลุ่มเจดีย์ที่อยู่ในฐานะเจดีย์ต้นแบบที่ส่งรูปแบบให้แก่เจดีย์ในช่วงหลัง ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา เป็นเจดีย์ที่สร้างขึ้นโดยกลุ่มช่างหรือสล่า 2 กลุ่ม คือ กลุ่มสล่าเวียง ซึ่งมีการสืบทอดการสร้างเจดีย์อย่างเป็นระบบ รูปแบบเจดีย์มีระเบียบแบบแผน และกลุ่มสล่าบ้าน ที่สร้างสรรค์รูปแบบเจดีย์อย่างอิสระ โดย สล่าทั้งสองกลุ่มได้สร้างสรรค์รูปแบบเจดีย์จากเจดีย์ต้นแบบ คือ เจดีย์แบบทริภุญไชย เจดีย์แบบล้านนา และเจดีย์แบบพม่า โดยการเลียนแบบ และการเลือกรูปแบบเพื่อนำมาสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ จากจำนวนของเจดีย์ที่สร้างหรือบูรณะขึ้นตั้งแต่ พ.ศ.2440 เป็นต้นมา มีจำนวนมาก จึงเป็นช่วงสำคัญที่ได้มีการเปลี่ยนแปลง รูปแบบเจดีย์อย่างต่อเนื่อง และมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์อย่างชัดเจน โดยวิธีการศึกษาเจดีย์ในจังหวัดลำพูน

แต่ละกลุ่มได้แบ่งตามรูปแบบและอายุของเจดีย์ทุกช่วงเวลา 10 ปี ตั้งแต่ พ.ศ.2440-2540 ทำให้กำหนดระยะเวลาในการเปลี่ยนแปลงรูปแบบเจดีย์ได้ 3 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 การฟื้นฟูและกำหนดเอกลักษณ์ของเจดีย์ในจังหวัดลำพูน(พ.ศ.2440-2479) ในช่วงแรกมีเจดีย์ 2 รูปแบบ คือ เจดีย์ที่สร้างโดยกลุ่มสล่าบ้าน เกิดจากการผสมผสานระหว่างเจดีย์ 3 รูปแบบ คือ เจดีย์แบบทริภุญไชย เจดีย์แบบล้านนาและเจดีย์แบบพม่า และกลุ่มเจดีย์ที่มีเจดีย์แบบพม่าเป็นต้นแบบ ต่อมาในช่วง พ.ศ.2460-2469 เจดีย์มีการสร้างหรือบูรณะขึ้นโดยมีพระธาตุทริภุญไชยเป็นเจดีย์ต้นแบบ ภายใต้การนำของครูบาศรีวิชัย และได้รับความนิยมมากขึ้นในช่วง พ.ศ.2470-2479 โดยการพัฒนารูปแบบไปจากเจดีย์ต้นแบบเป็นการยึดรูปทรงของเจดีย์ให้สูงขึ้น เป็นการสร้างโดยกลุ่มสล่าเวียงที่รับใช้การสร้างเจดีย์ของครูบาศรีวิชัย ทำให้เจดีย์ที่สร้างขึ้นโดยกลุ่มสล่าบ้านและเจดีย์แบบพม่าลดจำนวนลง

ระยะที่ 2 ช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อในการสร้างเจดีย์ (พ.ศ.2480-2499) เป็นช่วงหลังจากการมรณภาพของครูบาศรีวิชัย ทำให้เจดีย์ที่สร้างหรือบูรณะโดยมีพระธาตุทริภุญไชยเป็นเจดีย์ต้นแบบหมดไป เจดีย์ที่สร้างในช่วงนี้สร้างขึ้นโดยสล่าบ้าน แต่เหลืออยู่จำนวนน้อย ต่อมาในระยะหลังไม่ปรากฏการสร้างเจดีย์ เนื่องจากการสลายตัวของสล่าทั้งสองกลุ่ม ภายหลังจากการขาดผู้นำและผู้อุปถัมภ์ในการสร้างเจดีย์

ระยะที่ 3 ช่วงฟื้นฟูการสร้างเจดีย์โดยกลุ่มสล่าเวียง (พ.ศ.2500-2540) เป็นสล่ากลุ่มใหม่ที่สร้างเจดีย์ตามรูปแบบที่ได้รับจากการออกแบบโดยพระสงฆ์ รูปแบบเจดีย์แบ่งได้ 2 กลุ่ม คือ เจดีย์ที่มีขนาดใหญ่และเน้นการสื่อความหมายด้านคติสัญลักษณ์มากขึ้น ออกแบบโดยพระสงฆ์ที่ยึดถือวัตรปฏิบัติ และเจดีย์ที่ออกแบบโดยพระสงฆ์ฝ่ายปกครอง ซึ่งเน้นการพัฒนาสิ่งก่อสร้างทางพุทธศาสนา เจดีย์มีรูปแบบที่เรียบง่ายขนาดเล็กสำหรับสร้างขึ้นในวัดทั่วไป รูปแบบของเจดีย์เกิดจากการเลียนแบบจากเจดีย์ที่พระสงฆ์ผู้ออกแบบมีความพอใจในรูปแบบของเจดีย์ที่ได้พบเห็น ซึ่งรูปแบบเจดีย์ส่วนใหญ่มีพระธาตุทริภุญไชยเป็นเจดีย์ต้นแบบ เนื่องจากเป็นรูปแบบของเจดีย์ที่มีความสำคัญยิ่งในจังหวัดลำพูน และเชื่อว่าเป็นการถ่ายทอดความเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดลำพูนได้เป็นอย่างดี

การพัฒนา รูปแบบของเจดีย์ในจังหวัดลำพูนส่วนใหญ่เป็นการรับรูปแบบจากเจดีย์ต้นแบบ ดังนั้นการศึกษาด้านพัฒนาการจึงเป็นการศึกษาด้านแนวคิดในการออกแบบ ทั้งการเลียนแบบหรือการเลือกรับ รูปแบบจากเจดีย์ต้นแบบ ของกลุ่มสล่าเวียงและสล่าบ้าน ในแต่ละช่วงเวลาภายใต้เงื่อนไขและปัจจัยที่เกิดขึ้นตามการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์

Thesis Title	The Studies of Chedi in Lumphun Province
Name	Miss Suwipa Pongpoan
Concentration	History of Architecture
Department	Architecture and Related Arts
Academic Year	1998

Abstract

The purpose of this thesis is to study typology of 123 Chedis in Lumphun. This includes 75 round shape Chedis, 35 Prasat style Chedis, and 13 Myanmar type Chedis. These Chedis range from the Hariphunchai period to present day (13th century of Buddhist Era - B.E.2540). The study showed that the change in style was in relation to Lumphun's government, religion, social and cultural history. They can be categorized into 3 major groups according to the historical periods.

1. Hariphunchai Period (from the 13th century of Buddhist Era to B.E.1835). There were 4 Hariphunchai style Chedis which were dated back to the period between the 17th to 19th century of Buddhist Era.

2. Lanna Period (B.E.1835-2427) There were 4 Chedis that were dated back to the period between the 20th to 21st century of Buddhist Era, and 4 from between the 24th to 25th century of Buddhist Era.

3. The Kingdom of Thailand (B.E.2427-2540) There were 111 Chedis built from B.E.2440.

It was discovered that Chedis from the 17th to 20th century of Buddhist Era, of which a very small number remains, are considered the archetype of later Chedis which were built after the 24th century of Buddhist Era. These Chedis were built by 2 groups of builder, Town builder group, built Chedis in the order of the archetype whereas Folk builder group built Chedis in a lesser degree of preservation. However these two builder group built Chedis on the basis of original characteristic namely Hariphunchai Chedis, Lanna Chedis and Myanmar

Chedis. This was done through scaled models of the original Chedi. There have been many Chedis built or reconstructed since B.E.2440. This period is considered to be very important because it clearly shows the relationship between the development of Chedi characteristics and historical changes. The study of each type of Chedis was categorized by different characteristic on the scale of 10 years period from B.E.2440 to 2540. This resulted in three periods of changing characteristic such as follows.

First period, Restoring the identify of Lumphun Chedi (B.E.2440-2479). There are two groups of this type. The first group incorporated features of Hariphunchai Chedis, Lanna Chedis and Myanma Chedis. The second group followed models of Myanma Chedis. Later from B.E.2460 to 2469, Chedis characteristic was imitated the model of Pra-that Hariphunchai, under the supervision of Kruba Sriwichai and this type was later widely followed between B.E.2470 to 2479. However from the period B.E.2460 to B.E.2479 the distinctive characteristic of Chedis is slimmer and the height is increased. At the same time the number of Chedis built by folk builders and Myanma style were decreased.

Second period, the transitional period to modernity (B.E.2480 to 2489) this period covered the death of Kruba Sriwichai and later. There were very few Chedis was built on the first ten years. Later, no Chedi was built at all because the extinction of craftsman and patrons.

Third period, resurrection of Chedis by town builders (B.E.2500 to 2540) during this period, builders departed from the style of the previous folk builders. The new generation of builders adopted styles that were created by monks which can be categorized into two groups. The first group designed by contemplation monks, is tall and large size. These Chedis convey Buddhism cosmological symbolism. The second group, modeled by administrative monks, concentrated on building simple religious structures. These Chedis are simple, small size and are made for standard construction for temples. These Chedis were designed by arbitrary senses of aesthetics of which most of them were modeled after Pra-that Hariphunchai. This reflected the fundamental influence of Pra-that Hariphunchai on Lumphun type Chedis.

The development of Chedis characteristic in Lumphun province was mostly derived from of different archetypes of Chedis. Therefore the study of development is actually the study of the design integration of the archetype Chedis in different periods of time under socio-economic

กิตติกรรมประกาศ

กราบมนัสการ ในความกรุณาของพระคุณเจ้า พระมหาเจติยาภิบาล พระครูวิศิษฏ์บุญญากร พระครูเวฬุวันพิทักษ์ ด้านข้อมูลและรายละเอียดในการสร้างเจดีย์ ความกรุณาใต้ตามความก้าวหน้าในการศึกษา ตลอดจนท่านเจ้าอาวาสวัด พระสงฆ์ สามเณร ทุกวัด และขอขอบพระคุณคณะกรรมการวัดทุกวัดในการให้ข้อมูลที่สำคัญต่อการศึกษา และความร่วมมือในการออกสำรวจวัดเจดีย์ทุกองค์อย่างดียิ่ง

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สมชาติ จึงสิริอารักษ์ อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ให้คำชี้แนะแนวทางการศึกษาอย่างถูกต้องและเป็นระบบ อาจารย์สุนนท์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา รองศาสตราจารย์ วิวัฒน์ เตมียพันธ์ ซึ่งกรุณาได้รับเป็นคณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์พร้อมกับเสนอข้อแก้ไขควรปรับปรุง ทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์และถูกต้องมากขึ้น ตลอดจนคณาจารย์คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ทุกท่านซึ่งเปิดโอกาสในการศึกษา ทำการอบรมสั่งสอน ถ่ายทอดความรู้อันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งทั้งในปัจจุบันและต่อไปในอนาคต

ขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์วรลัญจก์ บุญยสุวัฒน์ ผู้ให้คำปรึกษาแนะนำ ให้ข้อมูลความรู้ และตรวจสอบความถูกต้องด้านเนื้อหาของวิทยานิพนธ์มาโดยตลอด รวมทั้ง อาจารย์สมปอง เพ็งจันทร์ อาจารย์วิจิพานิชพันธ์ อาจารย์ปฐม พัวพันธ์สกุล อาจารย์ยานุพงษ์ เลาทสม และคณาจารย์ภาควิชาศิลปะไทย คณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ทุกท่าน ในการถ่ายทอดความรู้ ประสพการณ์ และสอบถามถึงความก้าวหน้าของการศึกษาเสมอมา ตลอดจน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สรัสวดี อ่องสกุล ได้กรุณาให้ความรู้ความกระจ่างด้านข้อมูลทางประวัติศาสตร์ อาจารย์จุลพงษ์ ชันติพงษ์ และอาจารย์จุมพล ทวีลาภพูลผล กรุณามอบภาพถ่ายเจดีย์ในจังหวัดลำพูนก่อนการบูรณะซึ่งไม่ปรากฏหลักฐานเหลืออยู่ในปัจจุบันและข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งศิลปกรรมในจังหวัดลำพูน ขอขอบพระคุณ คุณเนาวรัตน์ ศิลบุตร กรุณาให้คำแนะนำและตรวจสอบความถูกต้องของวิทยานิพนธ์ให้มีความสมบูรณ์มากขึ้น ตลอดจนเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัย และเจ้าหน้าที่คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ทุกท่านผู้มีส่วนช่วยเหลือในการศึกษาอย่างดีตลอดระยะเวลา 4 ปีที่ผ่านมา

ขอขอบคุณ คุณรัฐธา ฤทธิศร ในการสำรวจทำรังวัดขนาดเจดีย์หรือบุญไชยในจังหวัดลำพูนทั้ง 4 องค์ คุณบุญจวรรณ ทศนสิลพร คุณปัทมา วิชิตจรรยา คุณสุวิมล สวัสดิพงษ์ ในความช่วยเหลือ สอบถามและเป็นกำลังใจในการทำวิทยานิพนธ์อย่างสม่ำเสมอ ตลอดจนเพื่อนๆ พี่ๆ และน้องๆ สาขาประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมที่มีความหวังดี และห่วงใยแก่กันอย่างจริงใจ

ความดีของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มอบแก่ผู้ให้ความสนับสนุนการศึกษาอย่างดียิ่งตลอดมาคุณพ่อ คุณแม่ คุณป้า คุณยาย และน้องเล็ก ทุกคนที่ได้รอยความสำเร็จในการศึกษา คุณมาโนช คุณอังคณา คุณปราโมทย์ และคุณศรีบุญญ์ ลายประดิษฐ์ คุณวินัย คุณประไพ รัชทานิช คุณลัดดา ทองจินดา และคุณสุนีย์ ที่ให้ความดูแล ช่วยเหลือ อย่างดียิ่ง ตลอดช่วงเวลาที่ศึกษา และเป็นกำลังใจในการศึกษามาโดยตลอด

คำนำ

เจดีย์ที่เป็นสิ่งก่อสร้างในงานสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนา ได้มีความสำคัญยิ่งในฐานะตัวแทนของพระพุทธเจ้า เพื่อการระลึกถึง ดังนั้นจึงปรากฏประวัติการสร้างเจดีย์ตลอดมาจนถึงปัจจุบัน จากความสำคัญ และความคงทน แข็งแรงทางด้านวัสดุและโครงสร้างจึงมีเจดีย์จำนวนมากที่ยังคงหลงเหลืออยู่ ปรากฏในปัจจุบัน ในด้านการศึกษาเจดีย์จึงเป็นข้อมูลสำคัญทั้งด้านข้อมูลทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม โบราณคดี และศิลปกรรม ดังเช่นการศึกษาเจดีย์ในเขตภาคเหนือตอนบน ส่วนใหญ่มุ่งเน้นการศึกษาเจดีย์ที่มีสภาพเป็นโบราณสถานที่มีอายุอยู่ในช่วง พุทธศตวรรษที่ 17-21 โดยผลการศึกษาที่ชัดเจน คือ การจัดกลุ่มพัฒนาการทางรูปแบบของเจดีย์ล้านนา ซึ่งเป็นการศึกษาเจดีย์โดยการกำหนดข้อมูลในช่วงเวลาหนึ่ง

ด้วยเหตุดังกล่าว ทำให้เกิดแนวคิดในการศึกษาเจดีย์โดยอาศัยการกำหนดข้อมูลในเขตพื้นที่จังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนานถึงสมัยแคว้นทริภุญไชย และเจดีย์ที่ปรากฏในพื้นที่มีช่วงอายุอยู่ตั้งแต่ พุทธศตวรรษที่ 17 จนถึงปัจจุบัน และเป็นการศึกษาตามแนวทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม เพื่อศึกษาถึงเหตุปัจจัยสำคัญในแต่ละช่วงเวลาซึ่งส่งผลต่อแนวคิดและการกำหนดรูปแบบเจดีย์ ภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์

การศึกษาเจดีย์ในจังหวัดลำพูน จึงเป็นการศึกษาเจดีย์ล้านนาในอีกแนวทางหนึ่ง และเพื่อเป็นข้อมูลส่วนหนึ่งของเจดีย์ในเขตภาคเหนือตอนบนที่สร้างขึ้นภายหลังการล่มสลายของอาณาจักรล้านนา ซึ่งจะช่วยให้การมองเจดีย์ในล้านนาได้กว้างและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยผู้ศึกษาหวังเป็นอย่างยิ่งว่าอาจก่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาการศึกษาและเป็นข้อมูลเกี่ยวกับงานสถาปัตยกรรมในเขตภาคเหนือตอนบนต่อไป